

Svaki čitatelj mora poći od činjenice da je ovdje riječ o političko-stranačkom pamfletu kojime se utječe na mišljenje izbornika. Obraćanje izbornicima bilo je nekada sastavnim dijelom kodeksa ponašanja mnogih izbornih kandidata uz pomoć kojih su oni opravdavali svoje poteze i dokazivali njihovu pravilnost. S obzirom na to da je Jemersić pobijedio u virovitičkom kotaru na izborima njegovog "poslanica" izbornicima važan je dokument za proučavanje ondašnje politike. Iz njega se vidi koja su pitanja privlačila pozornost tadašnjeg društva početkom 20. stoljeća, a napose koji su problemi najviše utjecali na politička razmišljanja prosječnog izbornika.

Šteta je što izdavači nisu popratili Jemersićev tekst s uvodnom studijom u kojoj bi bilo više podataka o samome autoru i o prostoru na kojemu je djelovao. Brošura iz 1908. godine nije dostupna čitatelju, ali bi ipak bilo korisno da se pretisci poprate kritičkim aparatom i popratnim obavijestima koje su potrebne za bolje razumijevanje izvornog teksta.

Stjepan Matković

Skup o Stjepanu Radiću

U Zagrebu je 14. lipnja 1999. godine održan znanstveni skup "Stjepan Radić i Hrvatska (pučka) seljačka stranka u Hrvatskoj od 1904. do 1928. godine". Skup je organizirao Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u suradnji s Razredom za društvene i humanističke znanosti HAZU. Moderator skupa bila je Branka Boban koja je nedavno objavila studiju pod naslovom *Demokratski nacionalizam Stjepana Radića* (Zagreb, 1998.). Kao povod okupljanju znanstvenika poslužila je 70. obljetnica smrti Stjepana Radića kao i 95. obljetnica osnivanja Hrvatske pučke seljačke stranke.

U četverosatnom izlaganju obrađene su teme vezane uz povijesnu ulogu S. Radića. Ukupno je izloženo četrnaest referata raznih sadržaja. Petar Strčić govorio je o recentnoj povijesnoj literaturi koja se bavi Radićem, uzevši u obzir znanstvena djela, publicistička izdanja i značajan opus koji je nazvao "kičem". Analizirao je sve te vrste sa zaključkom da u svakoj od njih kvaliteta varira. Posebno se osvrnuo na stanje u historiografiji i istaknuo istakavši da je u posljednje vrijeme malen broj ozbiljnih radova koji se odnose na Radića. Drugim riječima, Strčić je završio ocjenom da je zanimanje znanstvene javnosti pomalo iščezlo kad je u pitanju vođa seljačke stranke.

Akademik Hodimir Sirotković pročitao je referat "Idejna shvaćanja u svjetlu Ustava neutralne seljačke republike Hrvatske iz 1921." u kojemu je iznio vrlo detaljan opis spomenutog Ustava. Genezu tog dokumenta pronašao je u Radićevu odgovoru velikosrpskim nacrtima o ustrojavanju centralizirane monarhije na prostorima nove jugoslavenske države. Sirotković misli da je Radić u izradi svoga Ustava slijedio primjer američkog Ustava, te je usporedio Radića s Mahatmom Gandijem misleći očito na njihove pacifističke težnje. Prema tim ocjenama referent je vrlo pozitivno ocijenio Radićevu ulogu u suvremenoj hrvatskoj povijesti i zaključio da je on ostavio u naslijeđe trajne demokratske vrijednosti koje valja i dalje istraživati.

Gospodarske teme u kontekstu Radićeva djelovanja vrlo je temeljito istražila Mira Kolar-Dimitrijević. Ona misli da je Radić tijekom svog školovanja u Parizu stvorio svijest o funkcioniranju gospodarstva pa je nakon povratka u Hrvatsku pokušao prilagoditi svoje inozemne spoznaje u domovini. Radićevu gospodarsku djelatnost ova je povjesničarka podijelila u tri faze. Prvu do kraja 1918. krasio je ustrajan rad na promociji seljačke ideologije. Radić je mnogo putovao po čitavoj zemlji i propagario svoje ideje u Saboru. Nje-

govni bliski suradnici specijalizirali su se za pojedine teme, a stranka je pokrenula i svoju tiskaru. Svoj rad završila je jednim navodom iz Radićeva saborskog govora tijekom Prvoga svjetskog rata u kojemu je istaknuo da politički motivi pokreću sve u životu jednog naroda ali da je gospodarstvo puno teže umijeće.

Relativno zanemarenom temom o prosvjeti i ulozi žena u svijetu seljačke ideologije braće Radić govorila je Suzana Leček. Njezino izlaganje počelo je od djelovanja "Seljačke sloge", institucije Radićeve stranke koja je osnovana 1925. a ugašena je 1929. godine za vrijeme šestosiječanske diktature. Autorica je objasnila da je ta ustanova imala veliko značenje na ideološkom području jer je morala pojednostavljivati ideologiju stranke običnom seljaku. Referentica se posebno osvrnula na Radićevo shvaćanje pojma kulture i civilizacije, po kojemu je kultura bila važan čimbenik autohtonosti koji treba očuvati, dok je zapadna civilizacija promatrana kao nositelj brojnih negativnih elemenata.

Obrazac sukoba režima s vodećim predstavnicima hrvatske oporbe predstavljen je u zanimljivom radu Bosiljke Janjatović, "Radićevi sukobi s režimima Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine SHS". Autorica je usporedila Radićevu sudbinu u dvama različitim državnopravnim sustavima. Za vrijeme Dvojne monarhije Radić je proveo u zatvorima oko 30 mjeseci, a u jugoslavenskom uništenju oko 25 mjeseci da bi na kraju pao kao žrtva političkog atentata. Bitnu razliku ističe u činjenici da je za Habsburške Monarhije Radić utamničen u skladu s pravnim zakonima, dok je u monarhističkoj Jugoslaviji dominirala sila i represija koja je bila negacija vladavine prava.

Sljedeći referent Tihomir Čipek s Fakulteta političkih znanosti temeljito je analizirao Radićev nacrt o Podunavskom savezu država i naroda nastao 1905. godine. Prema Čipeku nacrt je stvoren za vrijeme stvaranja nacionalnih država i u doba krize dualizma, a istodobno je uočljivo da se Radić tada želio suprotstaviti mogućem stvaranju velikoga njemačkog carstva na području Srednje Europe. Odgovor toj "prijetnji" pronašao je u afirmaciji austroslavenske ideje. Čipekovo izlaganje je zanimljivo povjesničarima jer je obrazloženo s političkog gledišta razradbe Radićeva nacrt.

Kao primjer Radićeve političke strategije poslužilo je izlaganje Hrvoja Matkovića o odnosu vode HRSS-a s Hrvatskim blokom u razdoblju od 1921. do 1923. godine. To je vrijeme otpora tvorcima Vidovdanskih ustava i velikosrpske dominacije kad je Radić inicirao povezivanje vodećih hrvatskih stranaka radi uspješnije suprotstavljanja. Istaknuto je da je Radić vodio borbu u jugoslavenskom okviru za nacionalnu ravnopravnost jer mu je bilo jasno da vodeći međunarodni čimbenici ne dopuštaju razbijanje Kraljevine SHS. Referent je koncizno predočio sve događaje za vrijeme Radićeve kohabitacije s ostalim strankama u Hrvatskom bloku sve do raspada suradnje.

Prikazivač ovog skupa Stjepan Matković izložio je temu o odnosima između Josipa Franka i Radića, odnosno njihovih sljedbenika frankovaca i radićevaca. U Čistoj stranci prava i Hrvatskoj pučkoj seljačkoj stranci očitovao je dvije stranke koje su zajedno imale najvjeciji broj sljedbenika u postkluenovsko doba. Do Frankove smrti njihov je odnos obilježavala žilava borba za pridobijanje širih slojeva, posebice seljačkih posjednika. Uoči Prvoga svjetskog rata te su stranke činile "državnopravni blok" koji se zajednički borio protiv vladavine Hrvatsko-srpske koalicije na temelju opće afirmacije hrvatskoga državnog prava i seljačke ideologije. Pred kraj rata Radić je napustio savezništvo s frankovcima i uskoro postao neospornim vođom hrvatskoga nacionalnog pokreta u jugoslavenskoj državi.

Franko Mirošević ocrtao je Radićev položaj u južnoj Dalmaciji i Dubrovniku od 1921. godine do njegove smrti. Tek je 1921. Radić došao prvi put u dubrovački kotar gdje je koncepcija njegove seljačke ideologije do tada bila slabo zastupljena. Slom politike južnodalmatinskih zemljoradnika i surovost režima prema HSS-u podigli su ugled Radiću. Tako je Mirošević istaknuo izborne rezultate radićevske stranke kao argument njegova uspona u tim krajevima. Premda je 1927. pala Radićeva popularnost, njegova je iznenađna i nasilna smrt ujedinila sve hrvatske nacionalne čimbenike u jedinstveni pokret.

Izlaganje Tončija Šitina odnosilo se na ispitivanje o položaju HSS-a u srednjoj i sjevernoj Dalmaciji između 1923. i 1925. godine, a više prostora posvetio je i odnosu između Radića i pripadnika ORJUN-e. Njegov istup isticao se po elokventnosti i mnogim pronicavim pitanjima koje je postavio. Prije svega, to je pitanje koliko povjesničari mitologiziraju Radića. Šitin je raščlanio nekoliko Radićevih govora dajući potpuno različite spoznaje o gledištima i postupcima vođe HSS-a upozoravajući na njegovu povijesnu kontroverznost.

Tereza Ganza Aras osvrnula se na odnos između Radića i Frana Supila, opisujući običaj kao pragmatične političare koje valja isključivo promatrati kao ljude njihova vremena. Neke veće i oštre razlike u njihovim pogledima tužni argumentom sredine, naglasivši da se radilo o objektivnim podvojenostima između sjeverne Hrvatske i Dalmacije. Također je istaknula i posljedice koje su proizlazile iz sučeljavanja seljačke i građanske ideologije.

Što su pripadnici Hrvatske pučke stranke govorili o Radiću pomno je objasnio Zlatko Matijević. U uvodnom dijelu on je protumačio kakav je položaj imala spomenuta stranka na hrvatskoj političkoj sceni, a posebno je razjasnio kako je katolički episkopat odobrio programska načela HPS-a ali, je nije i otvoreno podržao. To objašnjenje je važno jer time postaje jasnije zašto je vrh Katoličke crkve ostavio slobodan prostor za komuniciranje s Radićevom strankom iako je ona u svojoj promidžbi ponekad dovodila u pitanje fundamentalna načela katolicizma. Zanimljiva je i Matijevićeva teza da su Radić i članovi Hrvatskoga katoličkog pokreta paradoksalno zauzeli suprotne nacionalne ideologije (jugoslavenstvo i hrvatstvo) na početku postojanja starojugoslavenske države.

O tome kako su Radića kritizirali brojni hrvatski suvremenici govorio je Jure Krišto. Na početku izlaganja ukratko se osvrnuo na stanje u historiografiji i naglasio problem mitologizacije, ideologizacije i hagiografskih primjesa prilikom pisanja o pojedinim osobama ili fenomenima iz naše povijesti. Krišto smatra da je upravo Radić idealan lik za provedbu demitologizacije. Upozorio je na upitnost ocjene o Radićevu republikanstvu i njegovoj mučeničkoj ulozi. Navodima onodobnih osoba (Peršić, Sarkotić, Dujmušić, Bakšić i dr.) Krišto je naglasio da bi se i takva mišljenja morala isticati.

Konačno, vrijedna voditeljica skupa referirala je o Radićevim pogledima na međunarodni položaj Hrvatske i međunarodne odnose za vrijeme austro-ugarske epohe. Iznijela je svoja iskustva o svom dugogodišnjem proučavanju bogatoga Radićeva opusa i navijestila nova istraživanja.

Na kraju svih izlaganja uslijedila je kraća diskusija koja je potvrdila pluralizam mišljenja. Pojedini izlagači imenovali su čitav niz tema koje nisu spomenute tijekom rada skupa, a zaslužuju veću istraživačku pozornost (npr. Radićev odnos prema Bosni i Hercegovini, njegovo djelovanje za vrijeme Prvoga svjetskog rata, odnosi sa Seljačkom internacionalom, odnosno sa Svetozarom Pribičevićem ili Antom Trumbićem itd.). Ukratko se raspravljalo i o metodološkim pitanjima, napose o revalorizaciji Radićeve uloge u razvoju hrvatske nacije i društva. Pritom je zaključeno da se trebaju poticati isključivo stručne i utemeljene rasprave bez bombastičnih ocjena. Neki smatraju da je za ozbiljne povjesničare povoljna činjenica da danas Radić više ne kotira visoko u javnosti.

Stjepan Matković